

İnsanın yaratılışı

- **İnsanlığın ilk kıssası** Bakara sûresinde anlatılıyor:

30. Hani, Rabbin meleklerle, “**Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım**” demişti. Onlar, “Orada **bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın?** Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.” demişler. Allah da, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim” demişti.

31. Allah, **Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti.** Sonra onları meleklerle göstererek, “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin” dedi.

32. Melekler, “Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. **Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur.** Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin” dediler.

33. Allah, şöyle dedi: “Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle.” Âdem, meleklerle onların isimlerini bildirince Allah, “Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarımızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?” dedi.

34. Hani meleklerle, “**Âdem için saygı ile eğilin**” demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, **İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.** (Bakara, 2/30-34)

Hak Taâlâ’nın yüksek iradesi, yeni bir varlık olan insanoğluna yeryüzünün hakimiyetini teslim etmek istiyor. İnsanoğlu, Allahü Taâlâ’nın isteğine uygun şekilde burada faaliyet gösterecek; yeryüzünün yapı ve terkibinden istifade edecek; kâinatın hikmetini araştırarak, eleştirecek, toprağa bürünmüş olan enerji kaynaklarını, madenleri, çeşitli hazine ve cevherleri keşfedecek ve bütün bunları, Allah’ın izni ve ruhsatı ile, O’nun halifeliği gibi mühim bir mevkinin emrinde kullanacak.

İnsan yeryüzünde Allah’ın halifesi olmak için yaratılmıştır. İnsan yeryüzünün efendisi olup, **yeryüzündeki her şey insan için yaratılmıştır.** Öyleyse insan yeryüzündeki maddi ölçü ve değerlerin hepsinden daha yüksek ve daha üstündür. Şu halde, maddi değerler elde etmek için insanların horlanıp köleleştirilmesi doğru değildir.

İnsanın yeryüzündeki hilâfeti, muhtelif yollardan göklerle, rüzgârlar ve yağmurlarla, güneşler ve yıldızlarla yakından alâkalıdır. Bütün bu varlıklar, hendesî şekilleri ve fonksiyonları icabı yeryüzünde hayatın kaim olmasını mümkün kılmak ve insanoğlunun hilâfet vazifesini deruhte etmesini temin etmek için düşünülmüştür.

Allah’ın hilâfet anahtarını teslim ettiği bu yeni vücut bulan varlığa verdiği büyük sır, eşyaya rumuzlar şeklinde isimler verme sırrıdır. Bu sır şahıslara ve hissedilen eşyaya işaretler vererek dille telâffuz edilen **isimlendirme kudretidir.** Allah yeryüzünü ifsad edecek ve kan dökecek bu mahlûka doğru yolu seçebileceği **hür irade** sırrını verdiği gibi **marifet** esrarını da bildirdi. İnsan tabiatının iki yönlülüğü, yolunu ayırmak için iradesini kullanma kudreti ve kendi çabasıyla Allah’ı bulma emânetini üzerine alması, bütün bunlar ilâhî ikramın bir takım sırlarıdır. (Seyyid Kutub, *Fîzılâ-il Kur’an, 1. Cilt*).

- Onk. Dr. Hâluk Nurbaki, **Bakara Suresi Yorumu**’nda aşağıdaki tespitleri yapıyor:

“Âdem, ilâhi irade gereği esmaların sırrı olan ilmi öğrenmiştir. Bu, insanın akıl yanıdır. Bunun beyan edilmesi ise tamamen gönül sırrıdır.

Tüm melekler ancak öğretilenleri bilebilirler. Eşya da böyledir; Cenab-ı Hak neyi öğretmişse onu bilir, o hizmeti yapar. **İnsan esmaları öğrenerek öylesine bir ilme sahip olur ki; kıyasları, tasavvur, hayal, beyan ve yargı yetenekleri kazanır. İnsan ilâhi irade gereği ilmi öğrenir.** Bir tarz Alîm sıfatının tasarrufuna girer. **Fakat Hakîm olamaz.** Allah hem sonsuz ilme sahiptir, hem Hakîm’dir. Allah’ın herşeye kudreti ve hükmü vardır.

Allah: “Ben size semavat ve arzın gaybını bilirim demedim mi?” buyuruyor. Demek ki arzın ve semavatın gaybına ait bilgiler Âdem’e de aktarılmıştır. Zaten halifeliğin bir sırrı da budur. **İnsanların arz ve uzay konusunda ilim sahibi olacakları** bu âyetin hârîka bir mucizesidir.

Allah kendi gaybının ihtişamını, insana öğrettiği ilmin sonsuz ufuklarında seyretmeyi murad etti ve Âdem'i yarattı.”

- **Âdem'in yaratılışı hakkında** (*Nizamî, Mahzen-i Esrar*)

Bir ikbâl sahibi gizli yokluktan varlık alanına çıktı, bu âlemin kapısını açtı, meleklerden sonra yaratılan insan oğullarının ilki **yeryüzünde Tanrıya halife olarak bayrak dikti, fakat bayrak gibi önce yere düştü, sonra tekrar doğruldu.**

Dünya zindanına atılan yaratıkların öncüsü, ruh âlemindeki sakilerin bekçisi oldu. Onun pazarı yaratılışın sınırı. Onun varlığı, rahmetin ilk kaynağı oldu.

Cennet kuşları “melekler” ondan feyiz aldılar. **Onun şerefine bütün başlar yere eğildi.** Fakat Âdem, kerem yolunda gördüğü bir daneye heves etti... Onda baş gösteren evlât sevgisi karşısında buğday yemenin günahı bir arpa kadar değersiz göründü... O değersiz buğdayı yemesi, Âdemi buğday özü gibi çıplak bıraktı.

Sert buğday, kuru topraktan türemiş, onu yemek de gönül gevşekliğinden ileri gelmiştir. Âdemi aldatan buğdayı yememek için arpa ekmeğine kanaat et. Sâf yüreklilik yapıp da şeytanın arkasına düşme. Sen bir sultanın aslanısın. Kapıcı köpeği gibi rastgelene havlama.

Hatâya düşenleri mâzur gör. Âdem hatâsına özür dilediği için o temizlik mertebesine erişti, tane sevgisi ile bu hayat tarlasının çiftçisi oldu. Yeryüzünde Tanrı halifesi oldu. Akıl toprağına vefa saçı. O tarlanın mahsullerini de bize vakfetti.

Ey insan oğlu... zevkine bak ki **(bu âlemden) şahlık sana mahsustur.** Senin mihrabın olan bu beşiğin sallanması (göklerin hareketi) seni yürüdüğü yolda daha hoş uyutmak içindir. Çamurdan yaratılan kuş da, ölüye can vren İsa da Sensin... Güneşin ateş dolu göğsü senin yüzünü gördüğü için neşelenmiştir. Ay, senin yüzüne baktıkça parlar...

- Hz. Peygamber (sav) Hira mağarasında iken **Cebrail'in ilk getirdiği âyetler:**

1, 2. Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı “alâk”dan yarattı.

3. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır.

4, 5. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir. (*Alâk, 96/1-5*)

(*Alâk: Erkeğin spermiyle döllenmiş dişi yumurtadan bir hafta zarfında oluşan hücre topluluğunun rahim cidarına asılıp gömülmüş şekli.*)

Halûk Nurbaki'nin yorumu: Yüce Kur'an'ın “Oku” emriyle intişar ve inzâle başlaması, tüm beşeriyetin, okuyup öğrenmeye ve uygarlığa sevkediliş sırrıdır. **İlk kez yüce kitabımız tüm dünyaya okumayı zorunlu (farz) kıldı.**

İnsanın “Alak”tan yaradılışını bildiren âyeti ise; hem meni hücrelerinin yumurta hücrelerine ilgisi, hem rahime yapışma ilgisi şeklinde kabul ediyoruz.

Bir din düşünün ki, ilk mesajı okuma-yazma ve ilmi tarif ediyor, **yaradılışın temel yasasını; ilgiyi** tanıtıyor. Bu yüzden tüm peygamberler karşısında siyasi bir otorite varken (Firavun, Nemrud vs.) İslâmiyet'in karşısında cehalet temsilcisi; yani Ebûcehil vardır.

Tefekkür, okuyup anlamamız, Rab sıfatı ile Kerîm sıfatının ortak bir ikram sırrıdır. İnsanın okuyup yazarak akılcı bilimi kurması; Allah'ın ekrem bir lütfudur. **Tefekkür ve okuyup öğrenerek idrak başlar.**

Atomu, hücreyi, genetik şifreleri ve sonsuz galaksileri nasıl öğrenebildik? “O, insana bilmediğini öğretendir.

- **Rahmân sûresinin ilk âyetleri,** evrenlere Kur'an'ın ve insana beyanın öğretilildiğini açıklar:

1, 2. Rahmân, Kur'an'ı öğretti.

3. İnsanı yarattı.

4. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti. (*Rahmân, 55/1-4*)

Kur'an'ın Hârika Mesajları'nda Halûk Nurbaki aşağıdaki ifadelere yer verir:

Hilkatte, önce evrenlere Kur'an talim olmuştur. Atoma, galaksilere, canlı hücreye Rahmân sırrı tecelli edince, otomatik olarak âyetlerin sırrı doğar. Böylece bu varlıklar Kur'an sayesinde varlıklarını sürdürürler. Bu sırrın en merkezî noktası insanın halkedilmesidir. Çünkü ona beyan öğretilerek; Kur'an'ın tecellisi, sonsuz boyutlarda seyredilmiştir.

Allah kendi bilinmezliğini ve güzelliğini seyretmeyi murad etti. Zâtından zâtına tecelli etti ve Rahmân sıfatını yarattı. Rahmân sırrı Kur'an âyetlerini sonsuzlara nakşetti. Sonra **insanı yaratarak ona beyanı öğretti. Böylece insan yüce Rabbina muhatab oldu.** İşte Fâtiha'daki hamd sırrı bu beyandır. İnsanın beyan hikmeti Fâtiha'dır. Fâtiha'nın beyan sırrında, kulluk adına arınma ve sırât-ı mustakîm niyaziyle, hamd içiçedir.

Kulun en sağlıklı beyanı hamddır. Hamd beyanında, ilâhi ilmi idrakla güzellikleri sezme birlikte yürür (Hüsneyi tasdik). Bir başka açıdan Kur'an'ın sonsuz ilmi, beyanın anahtarıdır. Onun için bütün İslâm velîleri aynı zamanda çok büyük âlimlerdir.

- İnsanı, özellikle tanımlayan sûrelerden birisi de **Tîn sûresidir**:

1. Tîn'e ve zeytûn'a andolsun.
2. Turi sînîne andolsun,
3. Bu güvenli beldeye andolsun ki,
4. **Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde (ahsen-i takvimden) yarattık.**
5. Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik.
6. Ancak, iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar için devamlı bir mükâfat vardır.
(Tîn, 95/1-6)

Dr. Halûk Nurbaki'nin yorumu: **Tîn (incir) çekirdekleri pek çoktur. Zeytin çekirdeği bir tanedir ve büyüktür. İnsan, annenin tek yumurta hücresi ile babanın bir çok olan meni hücrelerinin birleşmesi sonu teşekkül eder.** Ve meni hücrelerinin yumurta hücrelerine oranı; zeytin çekirdeğine, incir çekirdeklerinin oranına eşittir.

Döllenmiş yumurta, rahimde tüylü bir tepeciğe gider ki (rahimin özel epitel hücreleri), "Turi sînîn" ifadesine benzer. Elbette ki rahim bir "Belde-i emîn"dir. Turi sînîn yeşil örtülü, ağaçlı tepe demektir. **İnsan için en emin belde zeytin, incir yetişebilen, aynı zamanda yeşil bir tepe yüksekliği olan iklimdir.**

Ahsen: güzeller güzeli demektir. Takvim: yaratılış malzemeleri, yaratılışta Allah'ın seçtiği tarz demektir (kevn). Ahsen-i takvim: Allah'ın hilkatte (yaratılışta) seçtiği tarz ve malzeme açısından en güzel şekilde seçilip yaratılma demektir. İnsanın dört unsuru da (Beden + Ruh + Kalp + Nefs) ayrı ayrı ahsen-i takvimdir.

- Cenin ana rahminde değişik evrelerden ve **insan hâlden hâle geçer**:

O, sizi rahimlerde, dilediği gibi şekillendirendir. O'ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. (*Âl-i İmrân, 3/6*)

Ey insanlar! Ölümünden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir "**alâk**"dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir "**mudga**"dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir **çocuk** olarak çıkarıyor, sonra da (akıl, temyiz ve kuvvette) tam gücünüze ulaşmanız için (sizi **kemale erdiriyoruz.**) İçinizden ölenler olur. Yine içinizden bir kısmı da **ömrün en düşkün çağına ulaştırılır** ki, bilirken hiçbir şey bilmez hâle gelsin. Yeryüzünü de ölü, kupkuru görürsün. Biz, onun üzerine yağmur yağdırdığımız zaman kıpırdar, kabarıp ve her türden iç açıcı çift çift bitkiler bitirir. (*Hac, 22/5*)

(*Mudga: Ceninin, üzerinde diş izlerini andıran şekiller taşıyan, henüz uzuvları oluşmamış şekli.*)

12. Andolsun, biz insanı, **çamurdan (süzülmüş) bir özden** yarattık.

13. Sonra onu **nutfe** hâlinde sağlam bir karargâha (ana rahmine) yerleştirdik.

14. Sonra bu nutfeyi “alâk” hâline getirdik. Alâkı da “mudga” yaptık. Bu “**mudga**”yı da **kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik**. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şânı ne yücedir!

15. Sonra (ey insanlar) siz bunun ardından muhakkak öleceksiniz.

16. Sonra yine muhakkak siz, kıyamet gününde (tekrar) diriltileceksiniz. (*Mü’minûn, 23/12-16*)

O, sizi bir tek nefisten yarattı. Sonra ondan eşini var etti. Sizin için hayvanlardan (erkek ve dişi olarak) sekiz eş yarattı. **Sizi annelerinizin karnında bir yaratılıştan öbürüne geçirerek üç (kat) karanlık içinde oluşturuyor**. İşte Rabbiniz olan Allah budur. Mülk (mutlak hâkimiyet) yalnız O’nundur. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde, nasıl oluyor da haktan döndürülüyorsunuz? (*Zümer, 39/6*)

Ceninin bir zerreden 3-4 kilo bebek haline gelmesi, doğan bebeğin büyümesi, emeklemesi, yürümesi, konuşması, çocuk olması, öğrenmeye başlaması, delikanlı olması, meslek sahibi olması, çalışmaya başlaması, evli barklı hâle gelmesi, çoluk çocuk sahibi olması, çocuklarını büyütüp yetiştirmesi ve onları evlendirmesi, torun sahibi olması, emekli olması, yaşlanması; **hayatın safhalarını** oluşturur.

Şüphesiz **siz hâlden hâle geçeceksiniz**. (*İnşikâk, 84/19*)

İnsan uzun ömür sürmeyi arzu eder. Ama ömrü uzadıkça yaratılışından eksilme başlar. İbn-i Arabî der ki “**40 yaş kemâlin zirvesi, zevâlin başlangıcıdır**. Onun için peygamberlik 40 yaşında verilir.” İnsan yaşlandıkça gözleri görmez olur, kulakları duymaz olur, dizleri tutmaz olur, gücü kuvveti azalır, hareket kabiliyeti kısıtlanır. Tat alma duyusu da azaldığı için yediklerinden de zevk almaz, zaten dişler de gitmiş olduğu için hayatiyetini devam ettirecek kadar yer. Hatta idrarını bile zor tutar. Hele unutkanlık başlar ve akıl da giderse kendi öz çocuğunu bile hatırlayamaz hâle gelir. Uzun ömürlü insan Kur’an’ın ifadesiyle “erzel-i umur” a yani ömürlerin rezil hâline ulaştırılır.

Kimin ömrünü uzatırsak, onu yaratılış itibariyle tersine çeviririz (gücünü azaltırız). Hâlâ düşünmeyecekler mi? (*Yâsin, 36/68*)

- **İnsan evrenin yaratılışından çok sonra yaratılmıştır:**

1. **İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti.**

2. Şüphesiz biz insanı, karışım hâlindeki az bir sudan (meniden) yarattık ve **onu imtihan edeceğiz. Bu sebeple onu iştir ve görür kıldık.**

3. Şüphesiz biz onu (ömür boyu yürüyeceği) yola koyduk. **O bu yolu ya şükrederek ya da nankörlük ederek kat eder.** (*İnsan, 76/1-3*)

1, 2, 3, 4. Sen bu beldedeysen bu beldeye (Mekke’ye), babaya ve ondan meydana gelen çocuğa yemin ederim ki, **biz insanı bir sıkıntı ve zorluk içinde (olacak ve bunlara göğüs gerecek şekilde) yarattık.**

5. İnsanoğlu, kendisine kimsenin güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?

6. “Yığınla mal harcadım” diyor.

7. Kendisini kimsenin görmediğini mi sanıyor?

8, 9, 10. Biz ona iki göz, bir dil, iki dudak vermedik mi; iki apaçık yolu (hayır ve şer yollarını) göstermedik mi? (*Beled, 90/1-10*)

Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. (*Zâriyât, 51/56*)

1. (Ortalığı) bürüdüğü zaman geceye andolsun,

2. Açılıp aydınlandığı zaman gündüze andolsun,

3. Erkeği ve dişiye yaratana andolsun ki,

4. Şüphesiz sizin çabalarınız elbette çeşit çeşittir.

5, 6, 7. Onun için kim (elinde bulunandan) verir, Allah’a karşı gelmekten sakınır ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) tasdik ederse, biz onu **en kolay olana** kolayca iletiriz.

8, 9, 10. Fakat, kim cimrilik eder, kendini Allah’a muhtaç görmez ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) yalanlarsa, biz de onu **en zor olana** kolayca iletiriz.

11. Cehenneme yuvarlandığı zaman, malı ona fayda vermez.

12. Şüphesiz bize düşen sadece doğru yolu göstermektir. (*Leyl, 92/1-12*)

4. Hiçbir kimse yoktur ki, üzerinde koruyucu (yaptığı işleri tespit eden melekler) bulunmasın.

5. Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın.

6. Fıskırıp çıkan bir sudan yaratıldı.

7. Bu su, bel ile kaburga kemikleri arasından çıkar. (*Târık, 86/4-7*)

6, 7, 8. Ey insan! Seni yaratan, şekillendirip ölçülü yapan, dilediği bir biçimde seni oluşturan **cömert Rabbine karşı seni ne aldattı?**

9. Hayır, hayır! Siz hesap, mükâfat ve cezayı yalanlıyorsunuz.

10, 11. Hâlbuki üzerinizde muhakkak bekçiler, değerli yazıcılar vardır.

12. Onlar yapmakta olduklarınızı bilirler.

13. Şüphesiz, iyiler Naîm cennetindedirler.

14. Şüphesiz, günahkârlar da cehennemdedirler. (*İnfitâr, 82/6-14*)

42. Şüphesiz en son varış Rabbinedir.

43. Şüphesiz O, **güldürür ve ağlatır.**

44. Şüphesiz O, **öldürür ve diriltir.**

45, 46. Şüphesiz O, iki eşi, erkeği ve dişiye, (rahme) atıldığında az bir sudan (meniden) yaratmıştır.

47. Şüphesiz tekrar diriltmek de O’na aittir. (*Necm, 53/42-47*)

• **Gazel** (*Seyyid Nesîmi*)

Bende sığar İki-cihân; ben, bu cihâna sığmazam. Gevher-i lâ-mekân benim, kevn ü mekâna sığmazam.	İki cihan (Dünyâ ve Âhiret) içime sığmış; bense bu dünyâya sığmam. Mekân dışı ve mekân üstü olma cevheri, hâssası bende iken yine de varlığa ve mekâna sığmam.
Arş ile ferş ü Kâf ü Nûn, bende bulundu cümle çün; Kes sözünü uzatma kim şerh u beyâna sığmazam.	Arş’le yer yüzü, Kâf ile Nûn (Allah’ın “Kün! = Var ol” emrinin hikmeti)... gibi şeylerin hepsi bende bulunduğu göre, ey bana öğüt vermeğe kalkan, sözünü uzatma, kes; çünkü ben şerh ve beyânın dar kalıbına sığmam.
Sûrete bâh u ma’niyi sûret içinde tâni kim, Cism ile cân benim, velî cisme vü câna sığmazam.	Sûrete, yüze, dış görünüşe bak da mânâyı (iç görünüşü) tanı; çünkü cisim de, cân da benim, şu da var ki cisme de sığmam, câna da...
Cân ile hem-cihân benim, dehr ile hem-zemân benim; Gör bu lâtifeyi ki ben, dehr ü zemâna sığmazam.	Rûhla cihân-daş olan benim, âlemlerle zamân-daş olan benim; sen bu lâtif hâle bak ki ne âleme sığarım, ne zamâna sığarım.
Encüm ile felek benim, vahyi bilen melek benim; Çek dilünü vü epsem ol! Ben, bu lisâna sığmazam.	Yıldızlarla felek benim; Vahy’i bilen melek de benim. Ey bilirmişçesine konuşan kişi, dilini çek de sus! Ben, halkın şu konuştuğu dile sığmam. (Mânevî hâlim, anlatılmakla bitmez.)
Zerre benim, güneş benim, çâr ile penç ü şeş benim;	Zerre (En ufak varlık) benim, güneş benim. Dört (unsur: toprak, ateş, yel ve su), Beş

Sûreti gör beyân ile, bil ki bu sâna sığmazam.	(zâhirî his: işitme, tadma, dokunma, görme, koklama - bâtinî his: müşterek duygu, hayâl, kuruntu, hâfıza = unutmama, elde tutma), Altı (yön: üst, alt, ön, arka, sağ, sol) benim. Görüneni ve anlatılanı gör! Bu ada, sana sığmadığımı bil!
Zât ileyem sıfât ile, Kadr ileyem Berât ile; Gül-şekerem nebât ile, beste dehâna sığmazam.	Sıfatlarla birlikte Zât ileyim. Berât Gecesiyle birlikte Kadr Gecesi ileyim. Şeker bitkisiyle birlikte gül tatlısıyım. Bu kadar değerim, bunca tadımla kapalı ağıza elbette sığmam.
Nâr benim, şecer benim, Arş'e çıhan hacer benim; Gör bu odın zebânesin, ben bu zebâna sığmazam.	Tûr-i Sînâ Dağı'nda Hazret-i Mûsâ'ya uzaktan görünen ateş benim; Hazret-i Meryem'in hâmile iken tutunduğu ağaç benim! Arş'a çıkan taş benim. Bu ateşin dil gibi uzanan yalını benim! Beni diline dolayanın dili yanar; Ben, böylesine dile sığmam.

- **Tazarru'nâme** (*Sinan Paşa*)

Bir Hâlikü'l-halksın ki, “**kün**” **didün**, **Âdem-i safî** **oldı**; bir Mâlikü'l-mülksin ki, **git** **didün**, **İblîs şaki** **oldı**.

İlâhî! Her ne kadar cehd idüp zâhirüm ma'mûr idersem, bâtinum virân; zâhirde her ne kadar sana kul isem, içümde hevâ sultân.

Ammâ mevcûdât arasında **insânı şöyle yarattun ki, vücûdı hem hayra mayil, hem şerre;** hem nef'e kabil, hem zarra.

Bu âdem oğlanı eger aç ola, divâne olur, ve eger tok ola, bîgâne olur.

Salâha da isti'dâdı var, fesâda da; zalâle de kabiliyyeti var, reşâda da.

Kâyinâtı gulâm kıldı sana / Bunca mahlûkı râm kıldı sana.

Tama' u hırsa sen mürîd olma / Bâyezîd ol yörü Yezîd olma.

Yâr idinme sakın ki nâdânı / Mahrem itme sana katı anı.

İtidâli koma sen elden hiç / Kimse görmez ziyân o yoldan hiç.

Aklı bil kim melek makamı durur / Vehim şeytânun özge dâmı (tuzağı) durur.

Râzı ol her ne ki vire sana ol / Kısmet oldur sana az u gerek bol.

Gâh fikr eylerem n'olur hâlüm / Neye varısar âhır ahvâlüm.

Ger bu hâl ile ölür isem ben / Rûh-ı miskîne nice ola mesken.

İlâhî! Neylerem ol sırrı ki, esrârı yok; neyleyem ol rûhı ki, envârı yok.

Neylerem ol vuzû'ı (abdesti) ki, nûrsuz ola; neyleyem ol tâ'atı ki, huzûrsuz ola.

İlâhî! Namaz diyü kıluram, hemîn sûrette; **bedenüm namaz kılur, gönüm ma'siyette.**

Sünnet diye tutaram, kuru sünnet ü âdet; ibâdet diyü işlerem, hemîn adı ibâdet.

Kur'ân okuram, hemîn lisanda; ta'at iderem, gönül yabanda.

Müzâkere iderem, izzet hevâsıyçün; mutâla'a iderem, nefsün safâsıyçün.

İlim okudum dünyâ-y-içün; ömri geçürdüm, hevâ-y-içün.

Tesbîh iderem, zübândan (dilimden); duâ okuram lisândan.

Sakalum ağardı, henüz uslanmadum; kırk yıl oldı uyırım, uyanmadum.

İlâhî! Her ne kadar cehd idüp zâhirüm ma'mûr idersem, bâtinum virân; zâhirde her ne kadar sana kul isem, içümde hevâ sultân.

İlâhî! Benüm ne tâ'atüm ola ki masiyetim yuya. İlâhî! Benüm ne ibâdetüm ola ki cehennemden alı koya.

İbâdet oldır kim, dâyim gönül fikirde ola ve dil zikirde ola.

Ten mücâhedede, cân müşâhedede ola.

Fakırlık devlet biline, ve yokluk ni'met biline.

Kanı şevket-i Süleymân, ki yillere emr iderdi, tahtını yil götürüp âlemi gezerdi.

Kanı Karûn u kuvveti? Kanı Fir'avn ü izzeti?
N'oldu mülûk-i Acem ve anda geçen şâhlar; n'oldı Hind ilinde olan pâdişahlar?
Kanı âl-i Selçuk u hanları; kanı âl-i Osmân ü hâkanları?

Açıklamalar (A. Mertol Tulum)

Nüfûs-ı nâtika: Nüfûs, “nefs” çoğuludur ve bu terkiib “insânî rûhlar” mânâsına gelir. Eskilere göre, ruh iki şekilde tarif edilmiştir. Biri bütün canlılar için canlılık maddesi veya cevheri olan “**hayvânî ruh**”tur; buna “**can**” denir. Diğeri insana mahsus olan, doğruyu eğriyi ayırdettiren “mücerred rûh”tur; **insan rûhudur**, insan aklıdır. Bu rûh, Kur'ân-ı Kerîm'de beyan buyurulduğu üzere, **Allah tarafından, kendi rûhundan üfürülmüştür**; yâni insan rûhu, “rûhu'llah”tır. İnsanın içinde Rûhu'llah'ın uyandırdığı aydınlık vardır ve insan bu aydınlığı kullanarak dâimâ ilerlemek ve yükselmek imkânına sâhibtir. İnsan, mânevî bilgiler sâyesinde, rûh âleminde ilâhî hakikatlere erişir ve bunlar sayesinde de daha yüksek mânevî mertebelere ulaşır.

İns ü cänn: İnsan ve cin tâifeleri. Kur'ân-ı Kerîm'de cänn'in müthiş harareti ve yalın bir ateşten yaratıldığı beyân buyurulmuştur. Bâzılarına göre, **Cänn ebu'l-cin'dir yâni cinlerin babası olan İblis'tir; Hz. Âdem'in ebu'l-beşer oluşu gibi**. Cin hakkında bâzıları, hislerle idrâk olunamayan, cisimsiz rûhâniyyündür demişlerdir.

Levh-i mahfûz: Korunmuş levha mânâsınadır. Bazılarına göre levh-i mahfûz, ilâhî zâta, ulûhiyeti itibariyle, mazhar olan insanî rûha verilen isimlerdendir. Hakkın kendi sûretinde, yani esmâsının hakikatine mazhar buyurarak yarattığı ilk mevcûdudur. Sûfilere göre, **âlem-i sagîr (Küçük âlem) olan insanda** bu insanî rûhun zuhûr yeri olması itibârı ile, **levh-i mahfûz dil (gönül, kalb)dir**.

Nefs: Lûgatte “varlık, can, rûh” mânâlarıdır. Bir şeyin nefsi, o şeyin kndisidir. Bâzılarına göre “rûh-ı hayvânî”dir ki, hayatı sağlayan ve merkezi kalb olan “kan”dır; veya kandan çıkan, sinirlerde ve beyinde dolaşarak uzvî hayatı vücuda getiren, **kan dolaşımının hâsıl ettiği hayat kuvvetidir**.

Sûfilere göre, insan iyiliğe ve güzelliğe yönelirse, buna “rûh” denir; aksi hâlde, yani kötülüğe ve dünyaya yönelirse “nefs” diye anılır. Bu takdirde nefis, insandaki hevâ, heves ve şehvetin mayası ve bütün fenâ huyların, fenâlıkların kaynağıdır.

Sûfilere göre, **nefsin yedi mertebesi vardır**. Şunlardır:

1. Nefs-i emmâre: daima kötülüğe meyl eden ve insana kötülüğü buyuran nefis,
2. Nefs-i levvâme: kötülükleri kınayan nefis,
3. Nefs-i mülheme: Tanrı tarafından iyilikler kendisine ilhâm edilen nefis,
4. Nefs-i mutma'inne: kötülüklerden tamamen temizlenerek, iyi ahlâk ile vasıflanan, imânda sürçmeyecek bir dereceye gelen nefis,
5. Nefs-i râziye: Tanrı'dan râzı olan nefis,
6. Nefs- marziyye: Tanrı rızasını kazanmış olan nefis,
7. Nefs-i zekiyye: tertemiz nefis.

Kalbin acâib halleri (İmam Gazâlî, *İhyaû Ulumi'd-Dîn*)

İnsanın diğer yaratıklardan üstün olmasını sağlayan, şeref ve fazileti ve Alalhu Teâlâ'ya mârifete istidâdır. En üstün mertebe olan bu mârifete, diğer azâları ile değil, ancak kalbi ile sâhib olabilir. **Allah'ı bilen, Allah'a yaklaşan, Allah için amel eden, Allah'a doğru sa'yeden ve nihâyet Allah katında olanları keşfeden yine bu kalbdır**.

Kalb öyle bir varlıktır ki, insan onu bildiği zaman nefisini; **nefsini bildiği zaman da Rabbini bilmiş olur**. İnsan onu unuttuğu ve bilmediği zaman kendini de bilmez; kendini bilmeyen ise, Rabbini hiç bilemez.

İnsanın hakikati kalb-i rûhânidir. İnsanda anlayan, âlim ve ârif bu kalbdır.

Görmek, duymak, koku almak ve benzeri hâsselerle hayat nûrunun buradan azâlara akması, odanın köşelerinde dolaştırılan lâmbadaki ışığın o köşeleri aydınlatmasına benzer. Hayat, o köşede meydana gelen aydınlık gibidir. **Rûh ise lâmba gibidir. Lâmbayı elde köşeleri dolaştırdıkları gibi, rûhu da damarlar vasıtasıyla bedende dolaştırırlar**.

Emir ve irâde altına girip şehvetlere karşı koyabilmesi sayesinde sükûna kavuştuğu zaman ona “nefs-i mutmainne” denir. Ne zaman tam mânâsıyla sükûna kavuşmaz ve fakat şehvetlere karşı

nefsi müdâfaa eder ve ona karşı direnmeğe çalışırsa, buna da “nefs-i levvâme” denir. Şehvetlerin arzûlarına ve şeytanat yollarına uyar giderse, buna da “nefs-i emmâre” denir.

Kalbin göz ile görülen askerleri el, ayak, göz, kulak, dil ve diğer azâlardır. Bunların hepsi kalbin emrinde ve hizmetindedirler. **Azâların kalbe itâati, meleklerin Allah’a itâatine benzer.** Ancak bir noktada ayrılırlar; o da meleklerin Allah’a itâati bilerek ve şuur iie olmakta; azâların kalbe itâati şüursuz ve bilmeyerek olmaktadır.

Kalbin yolculuğu, Allah’adır. Kalb, Allah’a ulaşmak için yaratılmıştır.

Kalbin asker ve kuvvetlerini üç sınıfa hasredebiliriz. Birinci sınıfı muharrrik ve teşvikçidir. Ya faydalı şeyleri elde etmeğe teşvik ve tahrik eder “şehvet” gibi veya zararlı şeyleri def’e teşvik eder “gazab” gibi. Bu kuvvetlere **irâde** de denir. İkincisi de, bu arzûları yerine getirmek için azâları doğrudan harekete geçiren kuvvettir. Buna **kudret** de denir. Bu kuvvetler, vücudun bütün uzuvlarına dağılmıştır. Bilhassa adalelere ve onlardan da diğer damarlara geçer. Üçüncüsü de eşyâyı târif edip anlayan ve idrâk eden kuvvettir –casuslar gibi-. Bunlar da bildiğimiz görmek, duymak, koku ve tad almak, dokunmak dediğimiz beş hâssa kuvvettir. Bu kuvvetler de belli azâlara yayılmıştır. Bunlara **ilim ve idrâk** da denir. Bu bâtinî askerlerin herbiriyle zâhirî asker ve kuvvetler de vardır. Bunlar; et, sinir, kan, kemik ve yağ gibi maddelerden meydana gelen uzuvlardır ki, bunlar o bâtinî kuvvetleri âletleridir.

İnsan bir şeyi gördükten sonra gözlerini yumar ve gördüğü sûreti içinde canlandırır da, aynı sûreti içinden görür. İşte buna “**hayâl**” denir. Sonra o sûret kafasında kalır. Bunu kafada muhafaza eden kuvvet “**kuvve-i hâfıza**”dır. Sonra bu kafasında muhafaza ettiğini düşünür ve onu birbirine katar, yani parçalar, böler ve birleştirir, üzerinde düşünür. Buna da “**kuvve-i müfekkire**” denir. Sonra unuttuğunu yeniden hatırlar, buna da “**kuvve-i müzekkire**” denir. Sonra bütün duyduklarını bir araya toplar. Buna da “**hiss-i müsterek**” denir.

İlimin yeri kalbidir. İlim, eşyanın hakikatlerinin kalb aynasında husûlünden ibarettir. İlim, dünya ve ahiret ile alâkalı gerçekleri bilmektir. İrade; insan aklı ile bir işin sonunu anlayıp iyilik tarafı nerde olduğunu bildiği zaman, içinde o tarafa yönelir, sebeplerini temine çalışır ve onu irâde eder. İlimler bazı kalblere keşf ve ilhâm yolu ile vahyedilir. Bazılarına kesb ve öğrenmek sûretiyle verilir. Rütbelerin en üstünü nübüvvet rütbesidir. Zira ona bütün hakikatler açıklanır. Muhtelif ilim dallarının en şerefli de Allahu Teâlâ’nın zât, sıfât ve ef’âlini bilmektir. İnsanın kemâlâtı buradadır.

Günah çoğaldıkça kalb mühürlenir ve bu sırada kalb, hakkı görmekten, dinin iyiliklerini anlamaktan körleşir, Âhirete kıymet vermez, dünyaya ehemmiyet verir **ve tamamen dünyaya bağlanır.**

Kalbler dörde ayrılır:

1. Temiz kalb; orada parlayan bir nûr vardır. Bu mü’minin kalbidir.
2. Kararmış ve ters döndürülmüş kalb, bu da kâfirin kalbidir.
3. Kılıflara konmuş ve ağzı bağlanmış kalb, bu da münâfıkın kalbidir.
4. Terkedilmiş, i’râz edilmiş kalb; orada îman da var, nifak da vardır.

- **Kendi hakikatini bilmek** (*İmam Gazâlî, Kimyâ-yı Saâdet*)

Bil ki, Allah Teâlâ’yı tanımanın anahtarı, insanın kendini tanımasıdır. “**Kendini tanıyan, Rabbini tanır.**” Öyle ise, önce kendi hakikatını, dünya yolculuğuna nereden gelip nereye gideceğini bilip ondan sonra **niçin yaratıldığını, dünyaya ne yapmak için geldiğini, saadet ve bedbahtlığın hangi işlerde olduğunu düşüneceksin.**

Ve yine bileceksin ki; senin bâtininde dört sıfat vardır: Hayvanlar sıfatı, yırtıcılar sıfatı, şeytanlar sıfatı ve melekler sıfatı. Eğer sen melekler sıfatında isen, uğraş, çalış. Tâ ki sende Allah Teâlâ’yı bilmeye yol gitsin ve yolla **Allah’ın cemâlini görmeye vâsıl olasın.** Hikmet gözüyle, ibret nazarıyla bak. Bu dünya konağında birkaç gün ihtiyacını temin edip **asıl vatanına** yüz çevir. O vatan, **havas (seçilmiş kullar) için Allah’ın cemâli, avam için cennettir.**

Eğer kendi nefsinden haberdar olmak istersen, bil ki, seni yaratan Allah Teâlâ sen de iki şey yaratmıştır: Biri zahirî, diğeri batınî. **Zahirî olan göz ile görülebilen beden kalbidir:** El, ayak gibi. **Batınî olana da bazen nefis, bazen ruh ve bazen de kalp derler.** Senin hakikatin batınî yönündür. Bedendeki zahir âzalar, bâtinin askeri ve hizmetçisidir. Biz buna kalp (gönül) ismini vereceğiz. Bizim

gönül dediğimiz, bu âleme geçici olarak gelmiş garip bir varlıktır. **Bil ki gönül gayb âleminden gelmiş ve tekrar oraya dönecektir.**

Kalp demekle, yürek dediğimiz uzvu kast etmiyoruz. Ölülerde kalp yoktur. Kalpten maksat ruhtur. **Kalp (ruh) bedensiz de mevcuttur.** Ruh cisimdir diyenler yanılıyor. Çünkü **ruh bölünmeyi kabul etmez.** Halbuki her cisim bölünebilir. **Bölünebilen ruh (can) ise, insanların değil, belki hayvanların ruhudur.**

Beşi zâhirî ve beşi bâtinî olmak üzere duyular ondur. Zâhirî olanlar, beş duyumuz olan **işitmek, görmek, koklamak, tatmak ve dokunmaktır.** Bâtında olanların yeri dimağdır. **Hayâl kuvveti, düşünme kuvveti, ezberleme kuvveti, hatırlama kuvveti ve vehim kuvveti (zan)**dir. Bu dıştaki ve içteki askerler, kalbin emrine amâdedirler. Kalp ne emir ederse hükmü yerine gelir.

Beden duyuların hammalıdır. Demek ki, beden hislere (duyulara) hizmet ediyor. Duyular ise, aklın casusu ve tuzağıdır. Demek ki, **duyular aklın hizmetçisidir. Akıl ise, kalbin ışık ve ziyasıdır.** Bu nûr ile Cenâb-ı Hakk'ı görür ki, kalbin cenneti budur. Demek ki akıl da kalbin hizmetçisi olur. **Kalp ise, Allah Teâlâ'nın cemâlin görmek içindir.** O bununla meşgul olunca, Cenab-ı Hakk'ın kulu ve hizmetçisi olur.

Kalbin acaib halleri

İnsanların çoğu kalbin ahvalinden gafildir. Kalbin üstünlüğü, iki yöndendir. Birincisi ilim yönünden, ikincisi kudret yönünden. İlim yönünden olan üstünlüğü de iki tabakadır: Birini herkes bilir. Diğeri ise, kapalıdır, herkes tarafından bilinmez. Bu bütün ilimlerden üstündür. **Zahirî olan ilim; bilmek, öğrenmek kuvvet ve kabiliyetidir. Bütün fen ve sanat onunla tahsil edilir.** Kitaplardaki ilimler, onunla bilinir. **İnsanların çoğu, ancak cisim ve madde âlemini bilir.**

Gönülden melekût âlemine açık pencere olmasının delili ikidir: Biri uyku âlemidir. **Uyku âleminde duyular yolu kapanmış iken, kalbin içinden bir pencere açık olup melekût âlemini ve Levh-i Mahfuzu seyr eder. Hattâ gelecek zamanda olacak işleri öğrenir, nasıl olacağına vâkıf olur.** Ya gayet açık yoldan görür, yani gördüğü gibi çıkar, yaht temsil ve hayâl yolu ile görür ki tabire ihtiyaç olur.

Uyanıklık halinde bile bir kimse, **nefsini riyazete (az yemek, içmek) alıştıırır; kalbini gazap, şehvet ve kötü huylardan temizler;** ıssız bir yerde oturur; gözlerini yumar, duyularını çalıştırmaz; kalbiyle melekût âlemi arasında münasebet kurar; daima Allah'ı anıp sadece diliyle değil, kalbinin içinden Allah, Allah der ve bu hâl, Allah'tan başka herşeyden ve hattâ kendinden bile habersiz olacak mertebeye varırsa, **gönül penceresi açılır ve başkalarının uyku halinde gördüklerini o, uyanık halide görür.** Yerdeki ve gökteki melekût ona açılmaya başlar.

Tasavvufçuların yolu budur ve peygamberliğin başlangıcı da budur. Öğretim yolu ile ilim öğrenmek ise, âlimlerin yoludur. Bu da büyük bir yol ise de, peygamberlik yoluna nisbeten basittir. Peygamberlerin ve velilerin ilmine nazaran az bir şeydir. Zirâ **peygamberlerin ve velilerin ilmi, insanların öğretmesi vasıtasıyla değildir.** Belki Hazret-i Hak ve Feyyaz-ı Mutlak tarafından onların kalbine taşar. Zikr edilen ilimler, kalbin garip hallerindedir ve ancak bu mertebe ile insanın üstünlüğü anlaşılır.

Kalbin tasarrufunun bedende cârî olduğu ve **bedenin, kalbin emrinde olduğu** gizli değildir. Ancak bazı insanların kalbinin çok üstün, kuvvetli ve meleklerin cevherine daha yakın olması sebebi ile, **bedenin dışındaki bazı maddeleri, tesir ve tasarrufu altına alıp onları kendine itaatli yapması** da câizdir. Şöyle ki: Heybetli bir arslan üzerine düşerse, arslan ona itaat eder; bir hastaya himmet ederse bir anda şifa bulur; bir sağlam kimseye, o hasta olur; bir kimsenin ona yakın olmasını dilerse, onun kalbinde bir hareket meydana gelir ve onun tarafına yönelir; yağmur yağdırmayı dilerse, hemen yağmaya başlar.

Nazar (göz değmesi) ve büyü dedikleri şeyler de bu kısımdandır. Bu da **insan nefsinin diğer cisimlere tesir etmesinden** meydana gelir. Meselâ: Habis bir nefis, güzel bir hayvana haset nazarı ile bakar da onun helâk olmasını düşünürse, aynı anda o hayvan helâk olur.

- **Nûr (Arif Nihat Asya)**

**Bir yol gidiyor rûha bedenden;
Bir yol gidiyor kalbe dudaktan. >**

“Ten, ten...” diye seslendi dilim, bir nice yıldır..
Rûhum, gücenip bakma uzaktan:

A'mâka giden lezzeti, aşkın Ukbâda dahî başlayacak dille damaktan.	Kays, olmasa mecnûn, Leylâ'yı düşürmezdi kucaktan.
Baksan açılır, -gitgide- Bir nûr cihânı Tenlerde söken pembe şafaktan.	Hür mâvisi mes'ûd semânın, Doğmuş şu dumanlar tüten âsûde ocaktan.
Meçhûle gömülmüş ebediyyet, Bir hüsn olarak, kendini gösterdi duvaktan.	Ma'nâ usanıp, cisme sığındı, Göklerde şekilsiz yaşamaktan.
Birgün, yere Havvâ anamız da İnmişti bu altın basamaktan!	

(A'mâk: derinlikler. Ukbâ: öbür dünyâ. Kays: Mecnûn'un asıl adı. Hüsn: güzellik.)

- **Ete kemiğe büründüm / Yunus diye göründüm.**
Bir avuç toprak biraz da suyum ben.. / Neyimle övüneyim işte buyum ben. (Yunus Emre)

- **Rübâiler (Muhammed İkbâl)**

Varlık, yokluk uçurumundan çık, yüksel. Bu “nasıl ve ne kadar” kayıtları ile bağlı olan cihannın üstüne çık. Kendi varlığındaki benliği mamur et. **İbrahim gibi Kâbe mimarı ol.**

Keykubad'ın tahtı, Cem'in tacı... toprak. Kilise, put yerleri, Kâbe, toprak. Lâkin bilmiyorum, benim cevherim nedendir? **Gözüm , göklerin üstünde; benim... toprak.**

Göğsün içinde gönül nedir, diye sorarsan cevabım şudur: **Akıl yanmaya başladı mı gönül olur. Gönül çırpındığı için gönüldür. Lâkin bir an bu ızırabı terketse çamurdan başka bir şey olmaz.**

Bana nüktedan bir ihtiyar şöyle buyurdu: “Senin her günün yarından bir haberdir. **Gönlünü pervasız güzellerden koru; zira gönlün harimini ondan (Hakdan) başkasına vermek haramdır.”**

Ey bilginler, ben ıztırıp içindeyim. Akıl, imkânı yok bunun mânasını anlamaz: **bu gönül nasıl bir avuç toprağa tahammül ediyor? Bu gönül ki, hayal ceylanlarının dolıştığı çöldür.**

Hayatın yumuşak ve ve tehlikesiz olduğu sahilde kurulup oturma. Denize dal, dalgalarla pençeleş; ebedî hayat mücadeledir.

Eğer bir taş parçasına baksan o senin isteğinin feyzi ile inci olur. **Ey altın'a köle olan insan, kendini altınla ölçme. Zira altın, ona şöylece dönüp baktığın için altın oldu.**

Bir mezar toprağından kulağıma geldi ki: “Yerin altında da yaşamak mümkündür. **Başkalarının istediği gibi yaşayan insan, nefes alır, lâkin canı yoktur.”**

- **Allahu Taâlâyı bilmek (Keykavus, Kabusname)**

Her kim kendüyü bildi, Allahu bildi. Bu sözden murat budur ki sen bilinmişsin ve ol bilicidir. Yani sen nakışsın ve ol nakkaştır.

Bilmiş olgil ey oğul kim **Hak süphanehu ve taâla bu âlemi** kim yarattı, kendi arzusuyçün yaratmadı; **abes dahi yaratmadı.** Amma kendinin adlin ve fazlın bildirmek için yarattı. Ve hikmet mucibince yarattı. Çün Haktaâlâ bilür kim varlık yokluktan yeğdir ve kevn, fesattan yeğdir ve artıklık, eksiklikten yeğdir ve gökçeklik, çirkinlikten yeğdir. (kevn- varlık, var olma; gökçek- güzel, hoş)

Allahutaâlâ bu cihânı oyuncak yaratmadı, maksudu için yarattı, maksudu oldur ki çün rızık yarattı, pes diledi kim bu rızka bir yiyici yarada, **Eğer yiyici olmasa ol rızık bîdâd olurdu** ve şöhret tutmazdı. Pes **Allahutaâlâ âdem'i yarattı ve ol nimetin tamamlığın âdemle kıldı.** Çünkü nimet tamamlığı âdem ile oldu; **Âdem dahi tamamlığı siyaset ile, yani ölümledir.** Eğer ölüm olmasa, Âdem dahi bîdâd kalırdı. Yani bu rızık verip kendiyi yaradandan bihaber olurdu. (bidât- zulüm, adaletsizlik)

Bu cihan bir düzendir ve bu düzenin tamamlığı hikmet ile, ve hikmet eser-i nimettir ve nimet dahi tamam olmaz, illâ yiyiciyle, ve bu nimeti yiyenlerin dahi tamamlığı peygamber ile, kim Tanrıdan yana yol göstereler. (hikmet eser-i nimettir: hikmet, nimetin eseridir; hikmet de bir nimettir)

- **Bakan her göz görür, işiten her kulak duyar mı?** (Dr. Mehmed Tevfik Özcan)

Bir kimse ki hekim değildir, kulağını stetoskoba, gözünü mikroskoba yapıştırırsa da, mâna veren ne bir şey işitebilir, ne bir şey görebilir. Sadece dinler, sadece bakar. Demek ki **işitebilmek için sadece ses ve görebilmek için sadece ışık kâfi değildir.**

İşte bunun gibi, bir kimse ki, **ilâhî nurdan mahrumdur**, bizzat peygamber söylese de Allah'ın kelâmını işitemeyecek veya bütün kâinat gözünün içine girse de Allah'ın mevcudiyetini göremeyecektir.

“(İnkâr edenleri imana çağıran Peygamber ile) inkâr edenlerin durumu, bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan hayvanlara seslenen (çoban) ile hayvanların durumu gibidir. **Onlar sağırdırlar (gerçekleri işitmezler), dilsizdirler (gerçekleri konuşmazlar), kördürler (gerçekleri görmezler)..** Bundan dolayı anlamazlar.” (Bakara, 2/171)

“Andolsun biz, cinler ve insanlardan, **kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen** birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir.” (A'râf, 7/179)

“(Davete), ancak (bütün kalpleriyle) kulak verenler uyar. (Kalben) ölüleri ise (yalnızca) Allah diriltir. Sonra da hepsi O'na döndürülürler.” (En'âm, 6/36)

“**Mü'min erkeklerle mü'min kadınların nurlarının, önlerinde ve sağlarında koştuğunu** göreceğin gün kendilerine şöyle denir: ‘Bugün size müjdelenen şey içlerinden ırmaklar akan, ebedî olarak kalacağınız cennetlerdir.’ İşte bu büyük başarıdır.” (Hadîd, 57/12)

“Duygu gözü güneşe zebundur, ilâhî bir göz ara!” (Mevlânâ)

İşitmek gibi, görmek için de insana, nur-u ilâhî ile dolu akıl lâzım. Akıl, bunun için lâzım.

Zaman-ı peygambere saadet damgasını vuran, eshab-ı kiramdaki aklın yüceliği, ilim, irfan ve dindir. Devr-i fahr-i kâinat, **asr-ı saadet** ismi ile yâd edilir. İnsanların hepsinin, atları arabaları, köşkleri villaları olduğu için mi? Hayır, insanlarda akıl olduğu için.

Dinlediğini işittikleri, baktıklarını gördükleri için!

Onlar, kâinatta bir nokta değil, **kâinat onların gönüllerinde bir nokta** olduğu için!

Çocuklar gibi, sadece iki saat evveli veya iki saat sonrayı değil, büyükler gibi, sadece iki sene veya iki asır evveli veya sonrayı değil, **iki âlemi de birden görmek! İşte, görmek budur, akıl budur, sahabe budur.**

“**Bir bakış vardır, iki fersahlık yolu görür, bir bakış vardır iki âlemi de görür, padişahın yüzünü de.**” (Mevlânâ)

- Sezai Karakoç:

<p>Tükenin var olan varlığıyla Varlığın Ki göreceksiniz kesin kesin Yüzünüzü nereye çevirirseniz çevirin Odur var olan var eden Biçim veren değiştiren Dağıtan toplayan Hiç olmamışa çeviren Bir çırpıda gelip Geçmişe döndüren zamanı Sesi seslendiren yeri yerlendiren Sonra açıp yeli yürüten bir kabir gibi İçine yeri yerleştiren gömen Bir kan pıhtısından meniden Bir insan türeten Sonra onu büyüten Sözüne kulak yapan ağız yapan İşine onda bir yetenek özü mayalandıran</p>	<p>İnanış veren sabır veren İnkâr veren red veren Kur'ana da şeytana da Eş yapan yoldaş yapan sırasında Bir örtü gibi birden açan dünyayı Sonra birden toplayan ortalığı En büyük kolleksiyon sahibi Kafataslarından kemiklerden Güneşten aydan yıldızlardan Cennet ve cehennemlerinden Kaybolduğu doğduğu girdabından Her çağ bir başka ses Duyulan mızrabından Doğmamış ve ölmeyen Gelmemiş ve gitmeyen</p>
---	--

- **Yûnus Emre:**

Hak bir gönül virdi bana ha dimedin hayrân olur Birdem gelür şâdî olur birdem gelür giryân olur >	Birdem sanasın kış gibi şol zemherî olmuş gibi Birdem beşâretten doğar hoş bâğ-ıla bustân olur
Birdem gelür söyleyemez bir sözi şerh eyleyemez Birdem dilinden dür döker derdlülere dermân olur	Birdem çıkar arş üzere bir dem iner taht-es-serâ Birdem sanasun katredür birdem taşar ummân olur
Birdem cehâlette kalur hiç nesneyi bilmez olur Birdem dalar hikmetlere Câlînus u Lokmân olur	Birdem gelür İsí gibi ölmüşleri diri kılur Birdem girer kibr ivine Fir'avn-ıla Hâmân olur
Birdem döner Cebrâil'e rahmet saçar her mahfile Birdem gelür güm-râh olur miskin Yûnus hayrân olur	

(şâdî: memnuniyet, gönül ferahlığı, giryân: ağlayan, beşâret: müjde, iyi haber, dürr: inci, taht-es-serâ: yerin altı, katre: damla, Câlînus: ilkçağın Yunan hekimlerinden, İsí: İsí Peygamber, Hâmân: Hz. Mûsa zamanındaki Firavun'un veziri, güm-râh: yolunu kaybetmiş)

**Bilenlere sormak gerek bu tendeki cân neyimiş
Cân hod Hakkun kudretidür damardağı kan neyimiş**
(hod: bizzat)

- **İmtihan** (Mehmet Atilla Maraş)

Bilelim bir kez daha yeniden
kim dost, kim kardeş

insan

adem'le toprak

nuh'la su

ve ibrahim'le ateş

imtihanından geçmiştir.